

N A Š D A L J N I B L I Ž N J I S V E T

Ciril Zlobec

PIER PAOLO PASOLINI SPET VZNEMIRJA

Pred dvajsetimi leti, v noči med 1. in 2. novembrom, je bil na zapuščeni plaži v Ostiji v čudnih, še ne povsem pojasnenih okoliščinah ubit Pier Paolo Pasolini (1922–1975), ena najbolj kontroverznih pa tudi najbolj znamenitih osebnosti italijanskega kulturnega in političnega življenja po drugi svetovni vojni.

Letošnjo jesen se v Italiji in drugod po svetu vrstijo najrazličnejše manifestacije, ki povečujejo Pasolinijev pomen za Italijo in Evropo, ki sta ga v različnih obdobjih različno sprejemali, tudi povsem odklonilno. Ob desetletnici njegove smrti, ugotavljajo na sedanjih srečanjih, se ni skoraj nihče oglasil, kot da bi bila želja, naj bi ga čimprej pozabili, prevladujoča in v interesu večine; zdaj, deset let pozneje, pa je prišlo do pravega izbruha vsakršnega zanimanja za P. P. P. Njegovi prijatelji ironično ugotavljajo, da ga zdaj priznavajo celo fašisti. In prav v tem dejstvu, da se zdaj najde v njem vsaka politična opcija, je treba iskati enega od razlogov, zakaj spet tolikšno zanimanje za Pasolinija. Nekateri odkrivajo v njegovih romanih, pesniških zbirkah in esejističnih spisih celo »preroške« pasaže, ki da zadevajo v srčiko današnje politične, kulturne in civilizacijske probleme.

Lahko bi rekli, da sta se Pasolini in *sedanji* čas nekako ujela v isti »značajski« potezi: za oba, za Pasolinija in za današnji čas, je mogoče reči, da sta kontroverzna, v nenehnem polemичnem odnosu sama s sabo. Kot da gre za neko kaotično logiko življenja. Pasolini je bil globoko zakoreninjen v krščanstvu, tistem prvobitnem, ubogem in socialno pravičnem, egalitarističnem, hkrati pa deklariran marksist (bil je celo sekretar komunistične partije), vendar tudi v tem primeru zazrt v tisto, kar marksizem naj bi bil: prinašalec odrešeniško revolucionarnih sprememb pravične in moralne družbe. Takšen je P. P. P. v svoji literaturi in v filmu, kritičen, tudi blasfemičen, upornik proti vsemu obstoječemu, neusmiljen analitik družbe povnanjene blaginje, ki pa jo je tudi sam zavestno in v polnosti užival. Sam se je imel za buržuja, ki to ne bi hotel biti, a je storil vse, da se je povzpел v sam vrh meščanske družbe. Zato tako prepričljive prvine razdvojenosti tako v njegovem zasebnem življenju kot v umetnosti.

Oživljeno in domala množično preučevanje Pasolinija ob dvajsetletnici njegove smrti poteka v znamenju velikih simpatij do tega ustvarjalca, ki se vse bolj zarisuje v osebnost zgodovinskega formata, kot intelektualec, ki da vse bolj izrazito transcendirata svoj čas v evropski prostor.

Zarišče je seveda njegova rojstna Furlanija, ki je sama organizirala največ

manifestacij in bila zagotovo pobudnica, da se te velike osebnosti tako ali drugače spominjajo po vsej Italiji, da vse te priveditve z veliko radodarnostjo podpira država, krajevne, mestne in pokrajinske oblasti vseh barv, skratka: človek, ki je bil za življenja domala z vsemi sprt, kazensko izgnan iz svojega rojstnega kraja, obtoženec na številnih procesih, izobčenec z leve in desne, se je zdaj spremenil v ponos svoje domovine, oziroma: v to so ga spremenili ob dvajsetletnici njegove smrti.

Pasolini je bil s svojo provokativno umetnostjo, pa naj je šlo za literaturo ali za film, škandalozna figura v svojem puritanskem času, v veliki meri tudi zato, ker je huj deklariran homoseksualec in je s to drugačnostjo tudi živel. Ta drugačnost, ki ji je Pasolini skušal priboriti status normalnosti, je botrovala, kot ugotavljajo številni njegovi biografi, tudi razsodbi sodišča, ki je uboj ocenila kot samoobrambno dejanje mladoletnika pred anomalno erotično agresivnostjo žrtve. Toda ves čas, danes še bolj kot takrat, prevladuje prepričanje poznavalcev Pasolinija, da je bil umor političen zločin ali vsaj umor z elementi političnega obračuna.

Ta skrivnostna, še nepojasnjena, a zagotovo dramatična smrt pogloblja zanimanje za Pasolinija sploh, tudi za njegovo literaturo, in marsikateri misli njej, marsikateremu liku ali metafori pripisujejo raziskovalci njegovega dela in življenja preroške lastnosti, modrosti, ki da jih lahko razume šele naš čas. Ne glede na to, ali takšna spoznanja in občutki lahko vzdržijo strokovno verifikacijo, že strmo naraščajoče število ljudi, med njimi tudi najbolj uglednih, ki se ukvarjajo s pasoliniano, priča o tem, da je morda prav kontroverznost Pasolinijeve osebnosti na izjemno visoki intelektualni in umetniški ravni tista značilnost, ki omogoča, da je ob študiju Pasolinijeve umetniške in duhovne dediščine možno razpravljati prav o vsem, o usodi literature, o današnjih poetikah, o filmu, o sociologiji, o politiki, o ideologijah, o religiji, o cerkvi, o državi, predvsem pa seveda o našem času in o položaju neodvisnega, ustvarjalnega intelektualca v njem.

Tako je potekalo tudi tridnevno srečanje z mednarodno udeležbo v znameniti Villi Manin pri Passarianu v Furlaniji med 19. in 21. oktobrom. Srečanje je bilo posvečeno sprejemanju Pasolinija zunaj Italije. Kot Slovenec sem bil edini, ki nisem mogel z navajanjem izdanih knjig in njihovih visokih naklad spregovoriti o kakršnemkoli razvidnem vplivu ali že sami navzočnosti tega vsestranskega avtorja v slovenski kulturi.

Veliko pozornosti so (tudi) na tem simpoziju namenili Pasoliniju zlasti Nemci, Francozi in Američani (ZDA). Pri vseh treh narodih (državah) lahko govorimo o domnevem vplivu, ki ga je mogoče opredeliti kot vpliv celovite osebnosti: literatura, film, filozofske in politične ideje, družbeni upor in oporečništvo, homoseksualnost kot vprašanje svobode in demokracije, kot manjšinska pravica do enakopravnosti. Presenetljiv, čeprav nič kaj ohrabrujoč ameriški odmev: pred dvajsetimi leti je bil Pasolini v Ameriki že kar modni pojav, postal je sinonim ne samo za dopuščanje in spoštovanje drugačnosti v spolnem življenju, ampak tudi, posredno, za spoštovanje sleherne drugačnosti, sleherne manjšine, skupnosti, od rasne in politične do spolne. Zdaj, v času grozečega pojava AIDS, so javne razprave o Pasoliniju nezaželeno, potekajo izključno v zelo ozkih univerzitetnih krogih. Pasolini nenadoma ni več zastavonoša borcev za svobodo in enakopravnost, ampak trojanski konj, ki posredno, kot bleščeče ime italijanske literature in kritik današnjega civilizacijskega kaosa, predvsem pa seveda kot neprikrit homoseksualec, ovira ogroženo ameriško družbo pri zatiranju AIDS, te najbolj nevarne kužne bolezni sodobne civilizacije. Amerika pač ostaja pragmatična dežela. Tudi v kulturi.

Pri preučevanju Pasolinija s čisto literarnega vidika smo slišali z nemške strani prav zanimivo novost: tako v šizejskem kot v slogovnem in filozofskem smislu se pri

Pasoliniju srečujemo z umetnostjo (torej tudi film), ki bi jo lahko imenovali *regresivni proces*.

Kratka utemeljitev tega paradoksa: okolje, v katerem naj bi še utripalo pravo življenje, socialni sloj, ki naj bi bil nosilec naprednih in moralnih sprememb, moramo iskati v subproletariatu; izpraznjeni literarni jezik se mora prenoviti (in demokratizirati) z vključevanjem narečnega, živega jezika: namesto hlastajočih modernizmov, ki ugašajo ali jih sproti spodrivajo novi, še preden se v njih znajdejo bralci, je treba nanovo preveriti, kolikšne možnosti ponujajo že znane oblike in prijemi, ki pa so tudi šli prehitro mimo nas, da ne bi ponujali še neizrabljenih možnosti (zelo pogosta pesniška oblika pri Pasoliniju so tercine). Skratka: *regresivni proces* naj bi bil v odkrivanju in uveljavljanju prezrtih možnosti v preteklosti, ki da jih je mogoče znova oživiti in napolniti z občutki, problemi in potrebami našega časa, ki da se že nevarno odmika od kulture in stopa v novo, tokrat tehnološko barbarstvo.

V tej teoriji, ali vsaj teoretski tezi, so prav gotovo tudi določeni elementi tistega, kar dovolj ohlapno imenujemo postmodernizem. Pa tudi če so takšna razmišljanja le bolj ali manj duhovita konstrukcija, potrjujejo že nešteto preverjeno dejstvo, da pri velikih osebnostih se zmerom najde kaj velikega, nadčasovnega, na začetku njihovega vzpona praviloma v glavnem toku, pozneje nemalokrat v njihovih stranskih produktih. Nekaj podobnega lahko ugotavljamo tudi pri našem Kosovelu, najprej pesnik Krasa in predsmrtne slutnje, potem avtor Integralov.

Mednarodni simpoziji, kakršen je bil v Villi Manin o P. P. Pasoliniju, so lepa priložnost za soočanje različnih kulturnih izkušenj in za odkrivanje novih definicij, defetističnih in spodbudnih, duha in življenja našega časa.

Tudi sam sem se s tega srečanja vrnil bogatejši, kot sem dopotoval nanj in na njem formuliral slovensko izkušnjo s P. P. Pasolinijem.

ZAKAJ ODSOTNOST PIERA PAOLA PASOLINIJA V SLOVENSKI KULTURI

V slovenski kulturi Pier Paolo Pasolini ni neznano ime, čeprav, paradoksalno, nobena njegovih knjig ni bila prevedena. Ta ugotovitev na tem sedežu, na tem srečanju, posvečenem spominu P.P.P., bi lahko bila razumljena kot neke vrste kulturni škandal, in že sama moja navzočnost med toliko poznavalci in odličnimi posredniki opusa te velike osebnosti pa skoraj kot žalitev dobrega okusa. Kljub tej nelagodnosti sem končno popustil pred vztrajnostjo organizatorjev tega srečanja in se odločil, da bom spregovoril prav o tej dvoumnosti: Pasolini je v Sloveniji znan, v marsikaterem pogledu celo popularen, toda brez ene same prevedene knjige.

Poskušal bom torej razložiti, najbrž s skromnim uspehom, v tem primeru celo sam sebi, zakaj je tako, čeprav se mi to doslej, odkritosrčno priznam, ni zdelo niti najmanj nenavadno, še najmanj kulturni škandal, kajti moje razmišljanje bi lahko izhajalo iz ugotovitve, da tudi največji slovenski avtorji različnih obdobj in estetske usmeritve niso prevedeni, ostajajo torej neznani in z njimi ostaja nepoznana tudi *celotna slovenska kultura*. Je pač že v navadi, rekel bi, da je bolj stvar civilizacije kot kulture, da kulturna izmenjava poteka na dveh ravneh: med narodi in državami

podobne teže, recimo med velikimi ali vsaj večjimi; med njimi opazamo neke vrste dokaj uravnotežen bilaterizem, medtem ko so odnosi med »velikimi« in »majhnimi« praviloma enosmerni: hkrati s politično močjo, in z enako logiko, se tudi kulturne vrednote, v našem primeru literarne, pretakajo zmerom od »velikih« k »majhnim« in nikoli v nasprotni smeri. Celo ta ugotovitev, ki bi morala biti, zdi se mi, docela nevtralna, navaden statističen podatek, se mi vsiljuje v misel skoraj kot nekakšen občutek osebne krivde: v tem primeru zaradi odsotnosti ali premajhne literarne navzočnosti P. P. Pasolinija v slovenski kulturi.

Ob tej ugotovitvi pa moram takoj dodati, da je Pasolini kot cineast zelo znan tudi v Sloveniji. Pred leti so v Ljubljani organizirali odmeven pregled njegovih filmov, predvsem njegov *Evangelij po Mateju* je zlasti v ožje strokovnih krogih zbudil veliko zanimanje in dokajšnje soglasje. In prav te dni pripravlja strastna filmska poznavalka, Majda Širca, poseben dokumentarec o Pasoliniju za ljubljansko televizijo, in za ta dokumentarec bo, če sem prav informiran, uporabila tudi dokumente in druge eksponate s tukajšnje razstave v Villi Manin.

Toda zame, slovenskega pesnika in prevajalca iz italijanščine, velja, da je moje glavno zanimanje ali, in o tem bom še govoril, pomankljivo ali nikakršno zanimanje za Pasolinija povezano z njegovim literarnim delom. Predvsem z njegovo poezijo. In če naj spregovorim s tega vidika, se bom, žal, moral opirati na nekatere avtobiografske podrobnosti, na svoje prevajalsko delo.

Leta 1959 sem ob neki razstavi furlanskih slikarjev v Ljubljani spoznal Giuseppa Zigaino, ki mi je z navdušenjem govoril o Pasoliniju in še posebej o njegovi zbirki *Gramscijevi posmrtni ostanke* (*Le ceneri di Gramsci*). Tedaj sem imel za seboj, kot prevajalec, izbor iz Leopardijeve poezije, Dantejevo Novo življenje, Foscolijeve Grobove in, v prozi, Moravijev roman Rimljanka, hkrati pa sem že prodiral v »temni gozd« hermetikov, Ungarettija, Quasimoda, Montaleja, ki sem se jim v naslednjih letih, kot prevajalec, skoraj v celoti posvetil. Zigaina mi je torej priporočil Pasolinija, ko se me bili že »zastrepili« trije veliki hermetiki. Kak teden po tem ljubljanskem srečanju mi je Pasolini že poslal svoje *Gramscijeve posmrtno ostanke* s pristrčnim in nevtralnim posvetilom: »Prijatelju mojega prijatelja«. Kako leto pozneje (morda 1961) sem v Firenzah na kongresu tedaj znamenite COMES (Skupnost evropskih pisateljev) spoznal Pasolinija tudi osebno. Izmenjala sva le nekaj besed. V svoji razpravi je Pasolini brez usmiljenja napadel »meščanski oportunistem«, kot se je sam izrazil, italijanskih pisateljev. In prav takšen mi je ostal v spominu: opozicionalec po poklicu, strasten polemik, oporečnik iz principa in po naravi, ki se je večkrat predajal zelo osebni ideološki jezi, celo nekakšnemu besu, ne strankarskemu in ideološko ne povsem razvidnemu, ves njegov nastop je bil prežarjen s prepričljivo retoriko in z nenavadno sugestivno jezikovno dikcijo. Zdelo se mi je, vsaj takrat, da je mogoče opaziti veliko skladnost med Pasolinijevo osebnostjo in njegovo literaturo. Še zdaj sem prepričan, da sta tako njegova popularnost kot njegov literarni vpliv vsaj deloma, če ne že kar odločilno, povezana s to simbiozo: Pasolini človek – Pasolini pisatelj.

In prav ta moj prvi vtis, to moje prvo, dvojno srečanje s Pasolinijem, osebno in literarno, je bil že takrat in v naslednjih letih »kriv« za pesnikovo odsotnost ali pomanjkljivo navzočnost v slovenski kulturi. Moram takoj, da ne bi bilo nesporazumov, pojasniti, da sem v povojnem obdobju, z nekaterimi izjemami, skoraj edini slovenski pesnik – in pri nas prevajamo poezijo samo pesniki –, ki se ukvarja s prevajanjem tudi sodobne italijanske poezije. Naj to podkrepim s primerom: vsi trije Nobelovi nagrajenci italijanske poezije (Carducci, Quasimodo, Montale) so v zbirki Nobelovcev izšli v mojem prevodu.

Toda vrnimo se k Pasoliniju: večkratna, zbrana branja in nekaj prevodov iz *Gramscijevih posmrtnih ostankov* so me spet in spet silili v razmislek: tako Pasolinijeva lirika kot njegova poetika (kolikor sem ju bil takrat sposoben dešifrirati glede na to, da sem živel in delal v okolju, kakršen je bil takrat slovenski prostor, kulturno, politično in socialno docela drugačen od zahodnega) mi nista bili blizu. Pasolini je s svojo izjemno energijo in s prav tako izjemno ustvarjalnostjo ter s svojo, če jo lahko tako imenujem, nedolžnostjo in ideološko prvinskostjo predstavljal prav tisto pesniško pozicijo, ki sem jo jaz sam v domovini zavračal, v mojih očeh eno izmed možnih variant sočrealizma, ki je bil takrat še zmerom v obtoku in ga je v številnih primerih podpirala nekakšna obvezna ali vsaj privilegirana poetika v vseh socialističnih državah, z eno samo, a pomembno izjemo: Jugoslavijo, v kateri je bila sočrealistična estetika v literaturi in umetnosti sploh več kot samo v zatonu, čeprav ni bila še povsem pregnana iz visoke politične ideologije, še zmerom je torej pomenila politično nevarnost. Resda samo latentno, pa vendar nevarnost.

Ta odločilni kulturni preobrat v bivši Jugoslaviji proti sleherni ideološki tendenci, prostovoljni ali obvezni, se je v literaturi začel kazati že v začetku petdesetih let. Ne manj radikalen kot v drugih kulturnih centrih se je ta prelomna sprememba zgodila tudi v Sloveniji.

Seveda: družbene razmere in socialna kritika, kot so se kazale v Pasolinijevi poeziji, niso bile, če jih skrbneje analiziramo, primerljive z našimi: v naših razmerah bi takšna in podobna prizadevanja razumeli kot moralno dolžnost pisateljev do družbe, ki je v političnem smislu že bila socialistična, v uresničevanju socialističnih idealov, resničnih in namišljenih, pa še daleč in na poti k temu cilju je zadevala na ovire, kot se je takrat govorilo, na vsakem koraku. Pasolini pa je bruhal svoje pesniške in civilne žaljivke v razmerah meščanske družbe, ki je bila, če uporabimo marksistično frazeologijo časa, »naravni sovražnik socializma«, proti kateremu se je bilo treba bojevati.

(Vrinek za slovenskega bralca, ki Pasolinijeve poezije in drugih njegovih spisov ne pozna, nekoliko obsežnejši citat iz njegove poezije, ki, vsaj upam, dovolj prepričljivo ponazarja moja razmišljanja o skepsi v zvezi z morebitno pesnikovo navzočnostjo v slovenskem prostoru pred tridesetimi in več leti:

Gramscijevi posmrtni ostanki

III

.....če se zgodi,

da ljubim svet, ga ljubim iz strasti,
naivno, čutno, z isto silo
kot sem, mladostnik zméden, svoje dni

sovražil ga, če me je v njem ranilo
buržujsko zlo – buržuja. Toda zdaj,
ko je ta svet, s teboj, razpolovilo,

mar ni svet mržnje in prezira, vsaj
del njega, z oblastjo zaznamovan?
A brez tvoje strogosti, kot nekdam

obstajam v njem, ker ne izbiram, vdan
mrtvilu teh povojnih let: zaljubljen
v ta svet, ker ga sovražim, tudi sam
v njem izgubljen in prezirljiv v tem čudnem
pohujšanju vesti . . .

IV

Pohujšanju, ker sem jaz sam jetnik nasprotij,
ker s tabo sem in proti tebi, s tabo
v svetlobi in v srcu, a v drobovju proti;

ker izdajalsko dednost vlečem s sabo,
v dejanja, v slednjo misel mi že vdira,
z njo veže, čutim, me vse dobro in slabo,

moja nagonška strast, estetska mera;
življenje proletarsko, pred teboj
rojeno, me privlači, in mi je vera

njegova rádost, ne pa večni boj,
njegova nprav, ne pa zavest: ta sila
je vsa človeška moč, ves naš obstoj.

Ta moč, ki se v dejanju je zgubila,
ki daje zdaj opojnost nostalgije,
svetlobo pesmi: česa drugega

ne vem povedati, iz tega sije
pravična, ne iskrena, le še lepa
ljubezen, polna otožne simpatije . . .

Ubog se, kot vsi ubogi, oklepam
ponižujočih sanj, kot oni vanje
verjamem in z življenjem se otepam,

bojujem dan za dnem. A to je stanje
vseh razdedinjencev, to, da imam
posest nad čim, buržuijske svetle sanje,

najtrdnejša posest, kar jih poznam:
stanje popolnosti. Last zgodovine sem
in ona mene, svetel v njej, a sam

sprašujem se: čemu ta luč?)

Tu bi lahko na dolgo modrovali o problemu možne koherence, ali pa tudi o odsotnosti take koherence pri prevedenih delih, ki utegnejo imeti, presajena v drugačno kulturno in civilizacijsko okolje, drugačno funkcijo, z drugačnim socialnim sporočilom, kadar o sporočilu pač lahko govorimo, različnim od izvornega. Lahko so, v drugačnem kulturnem ozračju, tudi narobe razumljena.

Tako sem takrat dojemal Pasolinija, upošteva je ves čas možnost, prav to nevarnost, da bi bil s svojim ideološkim in pesniškim sporočilom v naši javnosti napačno razumljen, posebno v tistem njenem delu, ki se še ni dokončno sprijaznil z umikom avtoritarne politične navzočnosti iz kulture.

In tako sem prevedel kar nekaj Pasolinijeve poezije, ne samo iz zbirke *Gramscijevi posmrtni ostanki*, ampak tudi iz *Vere mojega časa* (La religione del mio tempo) in iz *Poezije v obliki vrtnice* (Poesie in forma di rosa). Nedostopne so mi seveda ostale Pasolinijeve pesmi v narečju. Toda večina teh mojih prevodov je našla svoje mesto le v oddajah Radia Ljubljana, deloma v literarnih revijah, dokaj reprezentativen izbor pa je bil objavljen v antologiji *Sodobna italijanska lirika*, ki je izšla v mojem prevodu in v skupnem uredništvu z Giacintom Spagnolettijem leta 1968 v Ljubljani.

Ko zdaj spet razmišljam o Pasoliniju in znova pretresam z določeno kritiško distanco svoj odnos do njega, pesniški in prevajalski, čeprav fragmentaren, si ne morem kaj, da se ne bi strinjal s kritiško sodbo, ki jo je o njem zapisal prav Giacinto Spagnoletti. »Po Gramscijevih posmrtnih ostankih,« piše Spagnoletti, »knjigi, ki so jo slavili in napadali, razkriva pa neke vrste avtobiografski cerebralizem, v ne zmerom uspešni izvedbi – predstavljajo *Poezije v obliki vrtnice* (1964) najbolj izrazito točko v Pasolinijevem delovanju, najbolj nedvoumno »prelomno« knjigo. Nima smisla razpravljati, nadaljuje Spagnoletti, »(večkrat že je bilo rečeno, da kombinacija *strast-ideologija* lahko razloži vse, toda ni tako, kajti treba si je biti na jasnem z retoriko), kaj je ta poezija pomenila v očeh samega avtorja, pogled, da piše resnico preveč naravnost, prežarjeno s potrebo, da je treba govoriti, s potrebo, da je spet in spet treba govoriti, dokler si na koncu ne prideš v kontradikcijo sam s sabo. Njegov *punctum dolens* ostaja vezan na »bojevnika«, ki je postal »dvomljivec«, ker je bil *buržuj* (banalnosti, ki jih spet in spet razkrivajo razne raziskave), boleča točka, ki se skriva v obliki dialoga, ta pa se pogosto spreminja v samogovor v maniri nekaterih shakespearških heroičnih tirad, ki so bile pesniku tako pri srcu...« Tako Spagnoletti (La letteratura italiana del nostro secolo, tretji zvezek, str. 927–928, Mondadori).

Ob tej sodbi me skoraj mika, da bi »brani« Pasolinija, morda tako, da bi dodal, z vso potrebno rezervo, da je prav v tej Pasolinijevi potrebi, da govori in govori o nekaterih stvareh v preveč razvidni pesniški govorici, nekaj tragičnega, ki pa se izraža na ravni umetniškega in je že samo po sebi nesporna literarna vrednost. Vsaj po mojem. Največja Pasolinijeva angažiranost je usmerjena v nujnost radikalnih sprememb, v neposredno nujnost takih sprememb. Toda edina sila, ki bi mogla ali morala to uresničiti ali je za to poklicana ali upravičena, čeprav nihče ne ve, kako (ne z uporom, ne z revolucijo, toda, če naj se tako izrazim, z moralo svoje nedolžno-

sti, nedolžnosti, na katero se je Pasolini skliceval, a je v realnem svetu ne najdemo), ta edina sila bi naj torej bil njegov subproletariat, tisto potencialno *silovito življenje*, če naj mi bo dovoljeno parafrazirati naslova dveh njegovih najbolj znamenitih romanov,* tisoč milj oddaljeno od možnosti, da se uresniči, da bi sploh moglo biti kanalizirano v dejanje, v akcijo; nekakšno prvobitno otroštvo, skoraj predzgodovinsko z njegovimi toliko opevanimi *otroki življenja*, edini socialni sloj, ki ni imel prav nič skupnega s kakršnokoli obliko oblasti, ne z meščansko ne s proletarsko. Gre torej za energijo, ki zgodovinsko sploh ne obstaja, je pa tudi, kot socialna kategorija, do kraja nezainteresirana za kakršnokoli obliko akcije ali volje zanjo. Pasolini je idealistično povzdignil na pedestal kot možne odrešenike posameznike in skupine, ki so že po svojem socialnem položaju brez izrazitejšje politične zavesti. Toda Pasolini je velik, po mojem tudi kot pesnik, prav zaradi svoje »ideološke strasti«, ki se nam kaže kot ena neovrgljivih prvin tako njegove poetike kot njegove osebnosti. Pasolini je hotel pomiriti v sebi in v družbi dve fikciji, ponavljam: dve nasprotujoči si fikciji: *neobstoječe s sanjanim*, neobstoječo možnost družbe v prihodnosti z lastnim strastnim zavzemanjem za radikalne socialne spremembe, ki naj bi pomenile, če naj stvari poslošimo, tudi zgled moralnosti družbe.

Pasolinijeva veličina je prav v tej tragičnosti, da je deloval in se izčrpal v neuresničljivih prizadevanjih. Pasolini je veroval, če smem tako reči, s celovitostjo vsega svojega javnega in pesniškega življenja, hranili so ga najgloblji dvomi in hranila prav tako brezdanja upanja. Po naravi in prepričanju se je nagibal k Absolutumu, ko sta bila čas in civilizacija v razkroju. Pogosto se on sam, z zavestjo te tragičnosti v sebi, umika v nekakšen biblijski bes prerokov Starega testameta, poln ogorčenja, ki nemalokrat ni bilo daleč od sovraštva, imenujmo ga ideološkega zaradi pomanjkanja ustrežnejšega izraza.

Katerikoli drug pesnik z manj daru kot Pasolini, s karakterjem, ki ne bi bil tako odločen, tudi jezljiv, agresiven, z manj globokimi in absolutnimi strastmi (ki se mi zdijo ne *samo*, ampak *tudi* ideološke narave, torej katerikoli drug pesnik, ki bi ubral tako pot, bi bil prava katastrofa. Za Pasolinija bi mogli celo reči, da je njegova glavna in najbolj prepričljiva moč prav v teh številnih protislovjih svoje človeške narave in svojega pesniškega navdiha. Kot kakšen starogrški junak se je bojeval proti vsem in sam v sebi. In prav to, mislim, ni zadnji razlog za veliko zanimanje, ki ga svet tudi dandanes namenja Pasoliniju, dvajset let po njegovi smrti, tako absurdni, hkrati pa tudi malodane skladni z njegovim življenjem in tudi z njegovim pesnikovanjem.

Nisem posebno velik poznavalec Pasolinija in zato ne morem pričakovati, da bi te moje opazke lahko imele kako težo, in v očeh strokovnjakov morda niti tiste minimalne kredibilnosti, ki bi opravičevala takšno moje razpravljanje na tem srečanju. Upam pa – in prav to je bil odločilni razlog, ki me je prepričal, da sem sprejel povabilo – da ta moja razmišljanja o Pasoliniju utegnejo biti vsaj pričevanje, razlaga, zakaj Pasolini, pesnik in romanopisec, ni navzoč v slovenski kulturi, sicer zmerom tako odprti tujim osebnostim in njihovem delu. Slovensko literarno bojno polje, če ga lahko tako imenujem, je bilo v času Pasolinija diametralno nasprotno italijanskemu. Tudi jaz sam, pesnik drugačne usmeritve kot Pasolini, ki sem se z neideološko »strastjo« ukvarjal z Dantejem, Leopardijem, Ungarettijem, Quasimodom, Montalejem in drugimi, nisem zmozel vzpostaviti naravnega, brez pomislekov

* *Otroci življenja* (Ragazzi di vita), 1955; *Silovito življenje* (Una vita violenta), 1959, romana, ki sta poleg Gramscijevih posmrtnih ostankov dokončno utrdila Pasolinijev sloves velikega pisatelja in intelektuala.

naklonjenega odnosa do Pasolinijeve pesniške pozicije. Pesnik me je zelo zanimal, ni me pa privlačil, ni me fasciniral.

To priznam z vso iskrenostjo in z ne manjšim spoštovanjem do Pasolinija in njegovega dela.

Villa Manin, 19. 10. 1995